

Rəsul Rza Ana dilinin saflığı uğrunda mübarizədə...

Ədəbiyyatımızın çoxillik təcrübəsi göstərir ki, dilimizin zənginləşməsində və inkişaf etdirilməsində, habelə

qorunmasında həqiqətən milli ziyalılar - şair və yazıçılar böyük rol oynayır. Bu mənada ana dilinin təmizliyi uğrunda Mirzə Fətəli Axundzadə, Həsən bəy Zərdabi, Əli bəy

Hüseynzadə, Mirzə Cəlil, Hüseyn Cavid, Cəfər Cabbarlı, Vəli Xulufu, Üzeyir Hacıbəylinin başladığı mücadilə artıq dövlət dili olaraq ana dilimizin fəaliyyət dairəsinin genişlənməsi yolunda mübarizə mərhələsinə qədəm qoyur. Mirzə İbrahimov, Rəsul Rza, Bəxtiyar Vahabzadə kimi milli ziyalıların yaradıcılıq amalına çevrilməklə uğrunda çarpışdıqları milli özünüdərk təbliğinə tökan verirdi. Qeyd-şərtsiz bu dəstəyə aid edilən şair Rəsul Rza doğma dilə ciddi yanaşan, onun inkişafı yolunda böyük xidmət göstərən qələm sahiblərindən biri idi. O, dilin tarixi inkişafını, onun keşməkeşli yolunu millətin taleyi ilə bir tutan, gözəl yaradıcılıq məziyyətləri ilə yanaşı həmişə ana dilinin qayğısına qalmaq kimi yüksək vətəndaş amalina

malik sənətkarlarımızdandır; Azərbaycan dilinin tarixi inkişafı, qaynaqları, ədəbi dilin pozulma mənbələri, xüsusən ədəbi-bədii dilin saflığı, ahəngdarlığı, dilin təmizliyi uğrunda mübarizə onun yaradıcı fəaliyyətində xüsusi yer tutur. "Azərbaycan dilinin bugünkü vəziyyəti və gələcək vəzifələri haqqında", "Azərbaycan Ali

Sovetinin Sessiyalarında çıxışlar", "Mülahizələr", "Uzaq ellərin yaxın töhfələri", "Böyük şair haqqında qeydlər", Səttar Bəhlulzadəyə həsr etdiyi "Rənglər şairi", "Duyğuların izi ilə" və sair" bu kimi müxtəlif səpkili yazılarında söhbət doğma dildən, onun tarixindən və müasir qayğılarından gedir.

Rəsul Rzanın (1910-1981) yaşadığı dövr, dəqiq desək, fəaliyyət dövrü sovet hakimiyyəti illərini əhatə edirsə də əslində bu dövr, xüsusən şairin coşqun fəaliyyət çağları müəyyən mənada Azərbaycanın sosial-mədəni həyatının bütün sahələrində milli dirçəliş, ictimai tərəqqi dövrü kimi səciyyələndirilə bilər. Belə ki, ölkədə maarifçilik hərəkatının, siyasi azadlıq uğrunda ideya mübarizələrinin geniş vüsət alması

ilə eyni vaxtda dövlətə, dinə, dilə, millətə, elmə və mədəniyyətə çeşidli baxışlar formalaşmaqda olduğunun da nəzərə alınması lazım gəlir. Bununla bərabər xatırlatmaq yerinə düşər ki, Rəsul Rza bizim üçün hər zaman demokratik platformada dayanan, ədəbi dili milli zəmin üzərində möhkəmlətmək, sabitləşdirmək xətti yeridən bir sənətkar olmuşdur. Bu mənada Rəsul Rza dedikdə ən çox mübarizə, daim mübarizədə keçən bir ömür yada düşür.

Azərbaycan dilinin tarixi inkişafı, qaynaqlar, ədəbi dilin pozulma mənbələri, xüsusən ədəbi-bədii dilin saflığı, ahəngdarlığı, dilin təmizliyi məsələləri onu daim məşğul edirdi. "Azərbaycan dilinin bugünkü vəziyyəti və gələcək vəzifələri haqqında", "Azərbaycan Ali Sovetinin Sessiyalarında çıxışlar", "Mülahizələr", "Uzaq ellərin yaxın töhfələri", "Böyük şair haqqında qeydlər", Səttar Bəhlulzadəyə həsr etdiyi "Rənglər şairi", "Duyğuların izi ilə" və başqa bu kimi əsərlərində söhbət doğma dildən, onun tarixindən və müasir qayğılarından gedir.

Yaradıcılıq mənbəyini Milli dil, Vətən tarixi, milli keçmişdən götürən şair Rəsul Rza ana dilini xalqın öz taleyi tək qiymətləndirirdi. Dilin tarixi inkişafını, onun keşməkeşli yolunu millətin yolu ilə bir tutan, onun təmizliyinin, bülur saflığının korlanmasına, heçə endirilməsi ilə bənaşa bilməyən şair ana dilini ədəbiyyatımızın mübarizə vasitəsi sanmış, dilin zəngin ifadəlilik imkanlarını layiqincə dəyərləndirə bilmişdi.

Şair gözəl yaradıcılıq məziyyətləri ilə yanaşı həmişə ana dilinin qayğısına qalmaq kimi yüksək keyfiyyətə malik olmuşdur; bu həm yaradıcılıq nöqtəyi nəzərdən, həm də ana dilinin zənginləşməsi baxımından təqdirəlayiq işdir. 1939-cu ildə Yazıçılar Birliyinin sədri olarkən də təşkilatın keçirdiyi Dil müşavirəsində şairin öz məruzəsi: dilin

özünəməxsus terminlərinin olmaması və bu kəsin qəzet-jurnal dilində yoxsulluq yaratdığından danışıq. Yəni 1939-cu il Rəsul Rzanın sədr olduğu Yazıçılar İttifaqının təşkil etdiyi dil müşavirəsində məruzəçi şairin özüdür. Məruzə bütünlüklə aktual dil, hətta mən deyərdim, dilçilik məsələlərinə həsr olunub. "Rəsul Rzaya görə ən mühüm dil problemi, nəinki şairin dövrü üçün, bu günün özündə də aktuallığını itirməmiş olaraq qalan lüğət tərkibi və onun zənginləşməsi yollarını tapmaq məsələsi idi. Şair bir dilçi-filosof alim kimi çox doğru olaraq göstərirdi ki, "şüurun əsas elementi olan dil ictimai dəyişikliklər, tarixi inkişaf nəticəsində şüurun özü kimi dəyişir və irəliləyir" və dediyini tarixi faktlarla əsaslandırır.

Yəni həmin müşavirədəki məruzəsində deyirdi: "...Kommunist" qəzetinin bəzi əməkdaşları dilə lüzumsuz yeni sözlər gətirməkdə həqiqətən birinci yer tuta bilər: natura, uçastok, mexanizator, mobilizasiya, sort, pozisiya, transport, spekulyasiya, ekipaj, reys, produksiya, korpus, uçot, xormeyecet, avariya, present, prostoy, komissariat, maştab, realizə etmək, maşinist, laryok, struktura, instruksiya, populyarlaşdırmaq, buksir və bundan başqa yüzlərlə belə sözləri yazan qəzet işçiləri bir balaca özlərinə zəhmət versələr, bu sözlərin əvəzini Azərbaycan dilində tapa bilərlər. ...nə üçün gözəl yedək sözü müv var ikən buksir yazmaq lazımdır?!"

Əgər R.Rza yaradıcılığının novator xüsusiyyətlərini təkə bu istiqamətdən araşdırsaq, dilimizin lüğət tərkibində yer tutmuş onlarla yeni sözün müəllifinin R. Rza olduğunu görürük. Əlbəttə, yeni söz yaratmaq meyl Rəsul Rzada güclüdür; bu bərədə yekdil rəy də mövcuddur. →

Belə ki, şair, həmişə yenilik axtaran, fikrin dəqiq və eyni zamanda obrazlı ifadəsi üçün yeni imkanlardan istifadə edən bir sənətkar olmuşdur. O, söz sənətimizə forma və məzmunca yeniliklər gətirərək novator şair kimi geniş şöhrət qazanmışdır. Xalq ruhunda köklənən, xalq məsəli yükünü daşıyan :

"səhərlərim açılır, könlüm açılmışdır"; "şikəst bir övlad anasının bənizi"; "payını güclülər yemiş acılar"; "üfüqdə göy gözlərin sarı həsrəti"; "səhifələrdə yaralı qəlbin məhəbbəti"; "haqqın yolu nə qədər iztirabl olsa da..."; "hicranın gözləri oyaqdır yenə"; "təsəlli üçün deyilmiş yalan"; "könlüm sənəzsiz ağlar, səninlə gülər"; "yalqız otaq, yalqız ürək "; "göyərçin könlümdür yollarda duran"; "bir yanımda ömür kimi axır su"; zəfər adlı böyük günə and olsun "zülmetin möhnətini kor söyləsin"; "mən torpağam, məni atəş yandırmaz"; "mən ürəyəm, döyünməsəm ölərəm" deyimləri misralara sığışır, hər misra böyük şeiri andırır. Bu mənada "şimşəkli bahar", "söz yanığı", "hicran dəniz", "yelkən budaqlı" (bağlar). "yumşaq gecə", "biçaq-sükut" nümunələri şairin yeni söz axtarışının uğurlu nəticələri təsiri bağışlayır. Şairə məxsus olan yeni ifadələr onun fərdi, özünəməxsus üslubunun bir hissəsi, sənətkarı tanıdan, onu başqalarından seçən bir vasitə kimi çıxış edirlər. Bu təşəbbüs, xüsusən yaradıcılıq baxımından tədqiqəlayiq işdir; bu meyl şairin ilk əsərlərindən hiss olunmaqda müəyyən mənada onun yaradıcılıq xüsusiyyətlərini bəzirləyən digər qabarıq keyfiyyətlərdən biridir.

Şairin bu qayğılarını qorubliyə salmaq heç də düz olmazdı; bəzən unuduğumuz və ən fəal sözüümü "qeyri-fəal" fonda atdığımız kəlmələri şeirə gətirir, öləri saydığımız bir dil vahidini zəruri sözə çevirir; məsələn, onun məşhur "hər nəhrdən su vardır göy ümmanlar içində" misrasındakı ümman yerinə aldığımız "okean" dəşəydi bundan şeir itirəcəkdi... Xalqın danışıqında ümman dərdi var, bir ümman işim var, ümman xəyallar, ümman sevgi(bəsləmək)... var, okean sözünü bura necə yerləşdirəsən...Bu, onun bütün yaradıcılığı boyu izlədiyi, əməl etdiyi

pozulmaz "yasa"lardır; Hindistan, Avropa yerinə "İndiya, Yevropa" yazan mətbuat orqanına həməm yerindəcə kəskin iradlarını yetirirdi. Lakin bu heç də "dili qara qıfıl altıda saxlayaraq, ona heç bir yeni kəlmə və termin girməsinə yol verməyə" də demək deyil... bu götürmələr, gətirmələr ana dilinin ruhuna, deyiminə, ahənginə qrammatik qaydalarına, bir sözlə, qanına-canına yatarsa,

xaric səslənmişə bu dili zənginləşdirir. Şəxsi qənaətini də bəyan edirdi. 1956-cı ilin avqustunda Azərbaycan SSR Ali Sovetinin qərarı ilə Azərbaycan dilinin dövlət dili elan edilməsi və Konstitutsiyanın 151-ci maddəsinə məqsədyönlü əlavələr edilməsi ölkədə milli yüksəlişə səbəb oldu. Tezliklə, az bir müddət içərisində Azərbaycan dilinin dövlət dili hüququnun yalnız elə kağız üzərində bir status olaraq qalacağını, onun əslində "yalançı" bir dekor görsənmiş olduğunu biləcəkdikə, indi yüksək həyəcan içində və böyük ümidlə 1956-cı il 20 avqust sessiyasındakı çıxışında deyirdi: "...biz dilimizə olan qayğı və diqqətimizi qat-qat artırmalıyıq. Hələ bəzi idarə və müəssisələrdə bu dilə lazımı hörmət və etina yoxdur. Elə bir vəziyyət yaratmaq lazımdır ki, Azərbaycan dilinin gərəkliliyini, onun dövlət əhəmiyyətini hamı dərindən dərk etsin..." İldən ilə məktəblərdə Azərbaycan dilində təhsil alan uşaqların sayı azalır. Bu ilk nəzərdə bir cümlədir. Lakin bu cümlənin dalında elm, ədəbiyyat və sənətimizin taleyi, xalqın taleyi durur. Bu bizi ciddi bir surətdə düşündürməyə bilməz. Doğma Azərbaycan dilinin formal yox, əsil həqiqətdə bütün həyatımızda və işimizdə, ...mübarizəmizdə ona layiq olan yeri tutmasını təmin etmək lazımdır."

Demək olar ki, Rəsul Rza birinci olaraq cəmiyyətin həyatında, düşüncəsində, əhvali-ruhiyyəsində başlanan yeniləşməni əks etdirməyə başladı. Şair bir çox poetik nümunələrində, məsələn, "Yaz gəlir", "Bir anlıq səadət", "Həyat", "Qədim əlyazması", "Divar daşı", "Novruzgülü", "Nərgiz" və s. kimi şeirlərində adi, sadə, ilk baxışda mühüm olmayan həyat təzahürələrindən, predmet və hadisələrdən

lakin o, bu kiçik, adi təfərrüat vasitəsi ilə yeni bir fikir, əhvali-ruhiyyə ifadə edirdi. Beləliklə ilk qələm təcrübəsindən başlayaraq, şairdə yeni söz yaratma meyli - daha çox əlbəttə, dili üslubca kamilləşdirən, ifadəliliyini artıran təcrübəsində güclü olmuşdur. "Etiraf edək ki, indinin özündə yazıçı dilində novatorluğun məzmunu çox vaxt "bir neçə təzə sözün işlənməsi" kimi başa düşülür və bu gün də müasir ədəbi-bədii dilin (fərdi üslubların) təsvirini verən tədqiqat işləri demək olar ki, yoxdur..."

"...Rəsul Rza özü əsl novatorluğun mahiyyətini müəyyənləşdirə bildiyindən bu bərədə 1961-ci ildə yazırdı: "...yeni söz daha geniş, daha dərin mənəlidir. Bu yenilik tələbi yalnız kəlmənin, yəni məhdud mənada sözün yeniliyi deyildir. Bu fikir, ifadə yeniliyi, idrak və təsvir, tərənnüm yeniliyi deməkdir".

Şairin beləcə "fikir yeniliyi" tələbindən baxarsaq, bir çox suallar qarşıya çıxır. Məsələn, tarixə, keçmişə, ana dilimizə laqeydliyimiz və ya sədaqətimiz, hörmətimiz və ya biganəliyimiz hansı daha çoxdur?! İndi Bakıda əcnəbi, demək olar ki, anlaşılmaz adlara böyük aludəlik başlanıb bu adların Bakı və bəkililərlə bir bağlılığı varmı?! Binqo, Oazis, Relaks, Lido, Retro...və s. Həmcinin metro stansiyaları adlarına nəzər salaq: "naşaatçılar metro-stansiyası Yasamal, Əzizbəyov (indi Koroğlu) Böyük Şor, Nərimanov Keşlə ərazisindədir. Şəhər böyüdükcə onun hüduclarına daxil olan bu qədim kəndlərin adını bu vasitə ilə saxlamaq olmazdı?!... Eləcə də Xətai metrosu və rayon adı... Bəlkə Qara şəhər adını saxlamaq daha səmərəli idi... Meyarımız bu zaman nə olmalıdır? Əlbəttə yerli tarixi saxlayan adları yaratmaq məqsəduyğundur. Bu ölçüdən yanaşıldıqda hansı adların daha məzmunlu olduğu göz önünə gəlir. Amma bir vaxt Bakının milli görünüşünü bərpa etmək üçün nə qədər cəfə çəkilib iş görülmüş... Rəsul Rza yüksək dövlət vəzifələrində işləyəndə də bu

qayğıları çəkirdi... "Araz" kinoteatrı əvvəl "Spartak", "Azərbaycan" kinoteatrı əvvəllər "Krasny Vostok", "Vətən" kinoteatrı "Proletariy", "Bakı" əvvəl "Bakkomuna", "Nizami" kinoteatrı əvvəllər "Xudojestvennyy", "Bahar" əvvəllər "Forum" adlanırdı. Rəsul Rza Kinematografiya Naziri işləyərkən bunları dəyişdirməyə müvəffəq olmuşdur. Bunu indiki milli düşüncənin dirçəldiyi bu günlərimizdə - demokratik imkanlardan bəhrələndiyimiz bir çağda davam etdirmək olmazmı? Bakıda tarixi "İsmailiyyə" və

ya "Səadət" məktəbinin, vaxtilə maarifpərvər ziyalıların evinə çevrilmiş və "Leyli və Məcnun" operasının hazırlandığı "İslamiyyə" mehmanxanasının adını nə üçün işlətməyək?! Belə olan halda Ana tarixin maraqlı bir səhifəsi qorunmuş olardı... Əlavə edək ki, hətta qələmindən çıxan yazılarında İnşaatçılar yox, Qurucular küçəsi: Kuban vilayəti yox, Quban işlədirdi. Öz imzasını inadla milliləşdirən şairin ardınca bütöv Azərbaycan şairləri dəstəsi gələcəkdi: Xəlil Pza, Əli Kərim, Məmməd İbrahim(Məmməd Araz), Fikrət Qoca, Fikrət Sadiq, Ələkbər Salahzadə, İsa İsmayilzadə, Oqtay Rza, Əhəd Muxtar, Şəmsad Rza, Ramiz Rövşən və başqaları...

Lakin bunlarla bərabər, şair dilimizdə vətəndaşlıq qazanmış bir çox dəyərli sözlərimizi almımadır, yaddır, - deyə dildən çıxaranlara da yerində iradlarını bildirirdi; "Uzaq ellərin yaxın töhfələri" məqaləsində "qədimdən bəri dilimizin ahəng qanununa uyğun, el arasında işlənen, dilimizin üzvi fərdi olan neçə-neçə kəlməni harada, kim isə belə danışıq, bu sözləri işlədir, deyə "nöyütlü qarğaya" döndərüb dildən, yazıdan qovmuşuq. Bu işdə canfəşanlıq göstərən mücahidlər rus dilinə yaxşı diqqət etsələr, faydalı olar. Rus dili quruluşuna, onun lüğət tərkibinə nə qədər qayğı, elmi müdriklik ilə yanaşıldığı ibrətli bir örnekdir.

Vaxtilə rus dilinə daxil olmuş, bu dildə vətəndaşlıq hüququ qazanmış bir sıra alman məxəzli, alman köklü sözləri atmaq, ya dəyişmək ... müharibənin ən qızgın günlərində alman faşistlərinə qarşı ümumi xalq nifrətinin ən alovlu, qəzəbli vaxtında belə heç kəsin ağılına, dilinə gəlmirdi. Çünki dilin yiyəsi bir ovuc avantürüst, canilər deyil, xalqdır. Həqiqətən bu dilin bir cəfakəşi kimi Rəsul Rza Azərbaycan Milli Ensiklopediyasını yaradırdı ki, yaddan çıxan söz-kəlmə, məfhum yenidən dilə, onun lüğətinə qayıtsın; ana təbiətin qoynunda rəngarəng bağçaya, güllüstana baxıb ağ gül... qırmızı gül... sarı gül... deməyə. Ya da gözümlə baxdıqca baxdığımız bu ələmdə bütün məxluqatı ümumi şəkildə cücü, quş, heyvan... deyər başdansovdu adlandırmayacaq, üzəndən getməyə, sözün bal dadı verən mahiyyətinə varacaq. Odur ki, "Balacaların təbiət ensiklopediyası" adlı kitabındakı təbiətə vurğunluq tərənnümü edilən şeirlər demək olar ki, bütün heyvanlara, həşəratlara həsr edilmişdir. Məsələn, "Tülkü", "Dələ", "Porsuq", "Pişik", "Dəvə", "Keçi"; quşlardan "Qaraquş", "Qartal", "Bildirçin", "Laçın"; həşəratlardan "Dozanqurdu", "Əqrəb", "Kəpənək", "Çəyirtkə" və s. "Yeddi çinar", "Kəklik", "Nərgiz", "Göyər çinarım, göyər", "Kövrək budaq", "Bahar", "Yaz gəlir", "Bal arıları" və s. həsr edilmişdir. Etiraf etməliyik ki, təbiətdəki bitkilərin adı kimi heyvanat ələmi də bizimçün nə qədər anlaşılmalıdır. Bizə əhatə edən ələmi yalnız ümumiləşdirici adlarla təqdim edə bilirik. Şairin balacalara hədiyyə etdiyi "Ensiklopediya"dan isə uşağ istədiyi qədər götürəcəkdir. Bu mənada nəvəsinə tövsiyyəsi: "Tural bala həşərat yox. səksən: sənə söz deyəndə cavabında "indi" yox, bu saat, yaxşı, baş üstə-söylə. "İndi" demək düz deyil, ruscadan tərcümədir... Şairin "İnkişaf etmiş mədəni dillərin zəngin söz ehtiyatı var. Bir də bu sözlərin yerinə görə, vaxtına görə müxtəlif mənaları var. Sözlərə nisbətən musiqi dilinin ana vahidləri (lad) müqayisə edilməyəcək dərəcədə məhduddur. Rənglər də belədir; ən müşahidəçi adam rənglərin sayını əl barmaqları ilə göstərə bilər. Ancaq bu ana vahidlərin (istər musiqi, istər rəng olsun) bölünmələri var. Musiqinin bəmi, zili, rənglərin çalarları var. Bu nüansların, çalarların sonsuzluğu sözlərin ifadə imkanı ilə yarışa bilər."

Şairin şeir yaratıcılığı minillik tarixə malik Azərbaycan poeziyasına özünəməxsus yenilik, tərəvət köçürüb daşımaqdadır. Rəsul Rzanın "yaza-yaza yandığı, yana-yana yazdığı" səmimiyyət ifadəsi olan "Qızılgül olmayaydı..." poeması Azərbaycan ədəbiyyatında repressiya qurbanları mövzusunda yazılmış ən dəyərli əsərlərdən biridir. Müşfiqin xatirəsinə həsr olunmuş poemanı şair heç də təsadüfən "Qızılgül olmayaydı..." adlandırmamışdı. Bizim xalq bayatılarımız çoxdur, amma bu ən məşhurlarından biridir: qızılgül olmayaydı... elə fəsil olarmı, elə bağ-bağça olarmı? Az qala bəddua təsirində ortaya çıxan, həm də arzu şəklində formalaşan bu misradan sonra alqış dua-sənə: saralıb solmayaydı yeni saralıb solunca heç olmasın, könül də qübar etməsin...
Böyük şair, Nazim Hikmət 60-cı illərin lap ilk çağlarında uzaq-uzaq əsrlərin arxasından "arzuları, ümidləri, xəfif bir təbəssümü, bir gilə göz yaşı, insan ətri dolan sevinc, fikrin qüdrəti"ni bu günə daşıyan, çatdıran ana dilinə və Rəsul Rzaya həsr etdiyi məqaləsində"bu →

bənzərsiz şeirləri Türk dilinə çox-çox yaxın dildə - azərbaycanca oxuyanda səadətə qovuşdum" deyər yazırdı. Böyük şairi oxucuya-şair oxucuya sevdiren nə idi? Bu, hər şeydən əvvəl, zənnimizcə, xalq danışığı təbiiliyinin qorunub saxlanılmasında idi. Çünki bəddi əsərdə xəlqilik, onun dili, üslubu, obrazlar sistemi milli ruha yaxın olma prinsipi ən sabit, ən doğru prinsipdir.

Od nə çəkdi - küldən soruş!

Baş nə çəkdi - dildən soruş!

qədim el hikmətini yada salır... Özü yazırdı: "Fikrin cövhərini mümkün qədər kiçik qəlibə yerləşdirər bilmək sənətkarlıq tələb edir. bir söz adı, hərərətsiz sükut və yorğunluqla dolu cümləni alışıdır şəfəqləndirə bilər". Və ya

Ayrılıq dediyin duzlu bir sudur

İçdikcə köz kimi yandıracaqdır.

Sanki şor sudan çox, udulan göz yaşlarını nəzərdə tutub şair. Əlbəttə belədir. Yazıcının bədii dilə münasibəti onun ədəbi-estetik görüşlərinin mahiyyətindən irəli gəlir. "Yazıcının dil mədəniyyəti, bir tərəfdən, onun dil-nitq normalarına necə əməl etməsi ilə, digər tərəfdən, dilin təbii imkanlarından istifadə ustalığı ilə bağlıdır" Müasirlərindən aydın dil, ana dilinə hörmət gözləyən şairin öz dili çox aydın idi:

Aydındır şeirin dili

İstəyirsən sevincindən,

İstəyirsən qəmdən yaz...

O qədər parlaq ki, bu dərin hikmətlərin, el təfəkkürünün nurlu səhər üzünə çevrildiği bir aydınlıqdır:

Elə aydındır bu dil

Nadan yüz yol oxusun,

Yenə bir şey anlamaz

Demək bu aydınlığı sadəlik, amma bəsitlik yox, xəlqi, möhtəşəm, amma birovvuz, bəsit deyil, nadanın anlamayacağı səviyyədə yüksək, ali, kamil deyər anlamalıyıq. Şair ana dilini birmənəlik şəkildə "xalqın sərvəti" adlandırdı. Çox yerində olaraq Qəzənfər Kazımov "Sənətkar və söz" məqaləsində şairin sözxatırma əzabı, təzəliyi ilə seçilən epitetlər, xalq

ifadələrinə uyğun yeni, orijinal ifadələr qurub işlətmə meylləri, sadəlik və yığcamlıq, artıq şeylərin ixtisarı, tutarlı metafor və müqayisələr, yeni sözləşmə meylləri, spesifik təkrir və alliterasiyaları R. Rza poeziyasının əlamətdar üslub keyfiyyətləri kimi şərh edir. Və nümunə verilmiş misra və beytlərdən aldığı təəssürat əsasında müəllif bu qənaətə gəlir ki, R. Rza şeirində hadisələrin tempi, dəyişməsi çox itidir, təsvir obyektləri bir-birini tez-tez və sürətlə əvəz edir, rəssamdan fərqli olaraq, şair bütün əlamətlərin əks olunmasına çalışır, təsvir obyektinin bir sıra zəruri əlamətlərini qeyd edib irəli gedir; "Qara saçlı bir qız bilet və təbəssüm satır" kimi misralarla sözləri gözənilməz əlaqələndirməklə öz ideyalarını oxucuya asanlıqla, əyani şəkildə çatdırmaqda böyük ustalıq göstərir.

Mən istəyirəm güllər açılsın,

güllələr açılmasın amanlı ya amansız.

Mən istəyirəm: - qapılar qapanmasın.

soyuq olanda hava gözlər qapanmasın.

Mən istəyirəm yağınları sönsün, ümüdlər sönməsin.

Meyvələr dəysin öz fəslində, ürəklərə söz dəyməsin.

Hər şey insana baxsın, insan ələ baxmasın.

Mən istəyirəm sevinc, səadət bol olsun

Ürəkdən - ürəyə, ölkədən ölkəyə

Açıq yol olsun.

Burada az qala əsil və törəmə mənalar arasında "söz oyunu" baş verir; şair eyni səslənib amma uzaq mənalar daşıyan sözləri qarışdırmaqla buludların və uşaqların ağılaması (əslində buludların boşalması, yağış yağması); güllə ilə gülləri, qapı qapanması ilə göz qapanmasını, yağınları və ümidlə bağlı "sönmək" feilinin qarşılaşdırılması...dilimizin, ədəbiyyatımızın "söz vardır kəsdirir başı: söz var kəsər savaşı" örnəkləri vardır.

Şairin şeir örnəklərinin müşahidələrindən aldığımız nəticələr səslərin alliterasiyası, Türk şeirinin canı, qidası olan səslərin yaratdığı harmoniya şeiri şərqiyə çevirdiyini göstərir. Daxili qafiyənin gözəl örnəklərini əlavə etsək buraya; bütün linqvistik səviyyələrdə olan →

daxili qafiyələr-leksik, qrammatik biçimli söz və birləşmələr, ümumi poetik təəssüratların ifadəçisi olanda xüsusi qüvvə və parlaqlıqla özünü bürüzə verir... qafiyə qoşalığı misralara şirinlik, dad verir və bədii ifadə kompleksində fonoloji təkrarların xüsusi payı

hafizəmdən pozulmağa qoymayan?! Əlbəttə "obrazlı məzmun, fikir tutumu qafiyələrin imkanlarına söykənəndə ritmik səslənmə şairin estetik məqsədinə daha yaxın olur. İntonasiya həm misraları mənə cəhətdən bir-birinə bağlamaq məqsədini izləyir, həm də misraların quruluşunu simmetrik tənzimlənmə ilə onu keyfiyyət həddinə çatdırır; şairin emosional təsiri buradan irəli gəlir".

Bir qaranlıq gecədə Dzin-Ayım yola düşdü.
Ay çıxdı sağ tərəfdən, kölgəsi sola düşdü.
Yol uzun, gecə qara, Dzin-Ay, səfərin hara?
Ürəyin necə qızdı sirli qaranlıqlara?
Mənim dostum, həyanım...Balaca partizanım!...

Bir də gənclik şüurumuzda fırtına qoparan bir növ "dissident" şeirlər; nə gizlədim belə əsərləri bərk-bərk gözləyir və onlar bizi hətta gözlənilməyindən də çox məşğul edirdi.

Məşhur "Sarı dana və balaca qız" şeiri ilə dirçələn ümidlər, baş qaldıran etiraz hikkəsi ... hər şey yadımdadır. Bu bizim sovet katorqa normasının əsliində bir məhbusa çevirdiyi analarımız idi. Təəssüratlar güclü idi; "çiçəklənən" kolxoz təsərrüfatı və qırılıb məhv olan ümid, dağılan ailə, saxtaya düşən balaca tumurcuq... son diksintisində də anasını görməyən, onu həyata gətirən, bu həyatdan yola salmağa isə vaxtı, imkanı olmayan ana adlı zəmanə robotu. - Rəsul Rzanı düşündürür, düşündürdükcə həyatı məqsədə, amala, mövzuya çevrilirdi.

Universitetdə rus qruplarında Azərbaycan dili dərslərini gəlir xatirəmə. Barmaqarası baxılan, yad dildə təhsil alan bu gəncliyinsə dodaq büzüb ciddi qarşılamadığı bir dərslər. Olan-qalan bir imtahanın ərəfəsində bu dil "gündəm hörməti" qazanan, sonra isə unudulan bu dərslər... çətin idi bu dərslər... Amma filoloji fakültədə hələlik əvəzə girdiyim dərslərdə demədiyimi burada deyirdim; Azərbaycan dilinin tarixi arealının genişliyindən, onun Qafqazda ümumanlaşma qədərindən...

Günlər keçir ağır-ağır
Səndən ayrı
Yollarına gecə-gündüz
çiskin-çiskin kədər yağır
Səndən ayrı.
Qulağımda gülüşünün şələəsi
Səndən ayrı.
Xəyalımda titrək, kövrək
dodağının piyaləsi
səndən ayrı.
Dəniz gəlir dalğa-dalğa,
qıvrım-qıvrım
dönür geri
sənsiz görüb sahilləri.
Küləklər də sıgallamır
çiçəkləri
səndən ayrı...

Şeir 80-ci ildə yazılıb - bu 70 yaşlı Rəsul Rzadır. Şeir gənclik həvəsi ilə yazılmış...amma ixtiyar yaşın həzinliyi çökmüş çökə bildiyi qədər. Bir dəfə üslubiyyat dərslərini idir; belədə özümle kitab götürürəm. açdım, bu şeir çıxdı. Həm də o şirin təsadüfə görə bu şeiri unutmadım: həmin ana dilimizin imkanlarını, həzin-həzin ürək pıçılıtlarını və bilon dilin qadirliyi... yerinə düşdü bu şeir... Kim demiş ki, dil millətin gecə və gündüz yanan qəndilləridir. Ögər belədirsə bu qəndilləri, məşəlləri gecə-gündüz sönməyə qoymayanlar da var... Şair sağlığında ana dilini yad meyllərdən, təhlükəli əsintilərdən qorudu, bütün ömrü boyu bu amal uğrunda mübarizə apardı: dünyadan köçdükdən sonra da bu mübarizə dayanmadı... Şairsiz keçən bu əsr biz bu gün onun şeirləri ilə davam etdiririk. Rəsul Rzanın şeri dilimizin uğurlarını əks etdirir. Şairi məşğul edən hər şey kimi dil sevgisi də onun Vətən eşqindən güc alırdı. Şairin əsərləri ana dilimizə hörmət və sevgidən xəbər verən şeir dilinin saflığının sözlə ifadə örnəkləri kimi yenə dilimizin parlaq nümunələri tək durur və ortaq türkcəmizə gedən yollarımızın əzab-əziyyətini, məhrumiyyətini göstərməklə bu yolları mənalı edir.

...XXI əsr Rəsul Rzayev gəldi. Amma çox istəyirdi ki, bu təzə əsri görsün. Yalnız arzulamırdı, bu əsrə çatmağa özünü haqlı bilirdi. Deyirdi ki, heç olmazsa, yənin əsrin bir-cə gününü yaşayım, sonra dünyadan gedim. Bu arzusu lentin yaddaşında əbədləşən səsində də qalıb. Sadəcə arzulamır, taleyə iddiası var: "Mən iyirmi birinci əsri necə görməyə bilərəm?!" İlk baxışda bu nisgil o yadın sözləri qəribliyə salmaq lazım deyil. Həqiqətən bu təbii istəklərə böyük şairin və onun kimi də bir çoxunun haqqı vardı. Ana dilinin dövlət statusu aldığı, latın əlifbasına keçidin reallaşdırılması, milli məktəblər artırıldığı, milli soyadlarının bərpa edilməsi, Azərbaycan türkcəsinin tarixi rolunun və funksiyasının beynəlxalq səviyyədə yüksəldilməsi istiqamətində ciddi addımlar atıldığı bir vaxtda- müstəqillik qazandığımız, onun şirin bəhrələrini daddığımız dövrümüzdə bu amal uğrunda çarpışanların, hər kəsdən çox Rəsul Rzanın bu günü görməyə haqqı vardır.

olduğunu nümayiş etdirir.

Bu mənada şairin məşhur "Bəxtiyar" şeirindəki layla həzinliyi bu keyfiyyətlərdən ortaya çıxmışdır...

Külək qarı səpələr, Bəxtiyar,
Ağ geyinib təpələr, Bəxtiyar
Gecə qara, yol uzaq,
qardaşım.
Göylər bulud, çöl-düz ağ,
qardaşım.
Kaman çalan kimdi o, Bəxtiyar,
Küləkdi, ya simdi o, Bəxtiyar

Müstəsna gözəlliyə sahib şeir, yazıldığı gündən(1942) bəri nə köhnələn, nə boyatılan vurğunluq, şövq... Unudulmayan şeirlər deyə zənn etdiyim silsilədən bir şeir. Güclü ürəyin, "tünd məcaz" bir şairin bağrından, dilindən qopan şirin nəğmə, layla şeir. Bunlar universitet illərimin şeiridir; ana dili sıxışdırılıb küncə itələnen o illərdə doğma dilimin qürur verici notları. Həmin hüzn ilə Çinli pionerə yazdığı "Si-Au" şeiri isə uşaq illərimin şeiri idi. Yadımdadır, mən özüm məktəbliyəkən onu mahni tək zümzümə edərdim; buna həm də şeirin məzmunu kömək olurdu: bəlkə bu şeirin "şərq, mahni" təəssüratı onu mənim